

ANALECTA ARCHAEOLOGICA RESSOVIENSIA

Institute of Archaeology Rzeszów University

RZESZÓW 2012

VOLUME 7

ARCHAEOLOGY IN A TOWN
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

ARCHAEOLOGY IN A TOWN,
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

Archeologia w mieście,
miasto w archeologii

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY RZESZÓW UNIVERSITY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

VOLUME 7

ARCHAEOLOGY IN A TOWN,
A TOWN IN ARCHAEOLOGY

Archeologia w mieście,
miasto w archeologii

Rzeszów 2012

Editor

Sławomir Kadrow
slawekkadrow@gmail.com

Editorial Secretary

Magdalena Rzucek
magda@archeologia.rzeszow.pl

Volume editor

Andrzej Rozwałka

Editorial Council

Sylwester Czopek, Eduard Droberjar, Michał Parczewski,
Aleksandr Sytnyk, Alexandra Krenn-Leeb

Volume reviewers

Dr. Mikola Kryvaltsevich – Institute of History,
National Academy of Sciences, Minsk, Belarus
Prof. Jerzy Piekalski – Institute of Archaeology, Wrocław University, Wrocław, Poland
Prof. Włodzimierz Rączkowski – Institute of Prehistory,
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland
Prof. Petr Sommer – Institute of Archaeology,
Academy of Sciences of CR, Prague, Czech Republic

English proofreading

Dave Cowley

Photo on the cover

Reconstruction of the layout of the dense housing in phase 5
(junction of Dominikańska and Jezuicka Streets in Lublin)
D. Bednarski and J. Tkaczyk

Cover Design

Piotr Wislocki (Mitel)

ISSN 2084-4409

Typesetting and Printing

Mitel

The publications was financed by the
Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego

Abstracts of articles from *Analecta Archaeologica Ressoviensia* are published
in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities

Editor's Address

Institute of Archaeology Rzeszów University
Hoffmanowej 8 Street, 35-016 Rzeszów, Poland
e-mail: iarch@univ.rzeszow.pl
Home page: www.archeologia.rzeszow.pl

Contents / Spis treści

Editorial / Od Redakcji	9/10
--------------------------------------	------

Articles / Artykuły

Andrzej Rozwałka

Archaeology in a town, a town in archaeology. Selected issues of archaeological research of historical towns	13
--	----

Archeologia w mieście, miasto w archeologii. Wybrane zagadnienia badań archeologicznych w miastach historycznych	20
--	----

Anna Zalewska

The city as a "promise of ever new discoveries" in the context of <i>re-socialized</i> archaeology and through the prism of <i>second degree</i> archaeology	25
--	----

Miasto jako „obietnica zawsze nowych odkryć” w kontekście archeologii postrzeganej jako dyscyplina skazana na re-socjalizację i z perspektywy archeologii drugiego stopnia	49
--	----

Jan Frolík

Archaeological examination of medieval towns in Bohemia (An overview by an archaeologist)	67
---	----

Badania archeologiczne średniowiecznych miast w Czechach (spojzrenie archeologa)	95
--	----

Milan Sýkora

The transformation of the town Chomutov, its command post, fortifications and castle in the Middle Ages and the early Modern period	111
---	-----

Przemiany miasta Chomutova, komendy, fortyfikacji oraz zamku w średniowieczu i na początku czasów nowożytnych	164
---	-----

Emil Zaitz

The settlement of Kraków before the settlement charter	187
--	-----

Przedlokacyjne osadnictwo na terenie Krakowa	244
--	-----

Zbigniew Pianowski

Some remarks on early medieval churches in Kraków	271
---	-----

Uwagi na temat wczesnośredniowiecznych kościołów aglomeracji krakowskiej	290
--	-----

Jolanta Rodzoś

- The geographical foundations of cultural identity in contemporary Lublin 305
- Geograficzne podstawy tożsamości kulturowej współczesnego Lublina 322

Jacek Tkaczyk

- Building plots under the Old Theatre in Lublin: an example of late medieval and modern building development 333
- Analiza rozwoju zabudowy miejskiej w późnym średniowieczu i nowożytności na przykładzie parcel pod Teatrem Starym w Lublinie 355

Tomasz Dzieńkowski

- Das mittelalterliche Chełm im Lichte archäologischer Quellen 371
- Średniowieczny ośrodek chełmski w świetle źródeł archeologicznych 434

Paweł Lis, Katarzyna Pisarek

- The urban development of Kazimierz Dolny in the Middle Ages from documentary and archaeological sources 459
- Rozwój przestrzeni miejskiej Kazimierza Dolnego w średniowieczu w świetle źródeł pisanych i źródeł archeologicznych 483

Marek Florek

- Rudnik on the San: spatial arrangement and changes in town topography from the mid-sixteenth to late nineteenth century 497
- Rudnik nad Sanem. Układ przestrzenny i przemiany topografii miasta od połowy XVI do końca XIX wieku 519

Rafał Niedźwiadek

- The historical development of Końskowola 531
- Kształtowanie przestrzeni miejskiej w Końskowoli 565

Tomasz Mazecki, Marta Woźniak

- Franziskanerinnen im Stadtraum von Zamość im 17. Jh., im Lichte der archäologisch- historisch- kartographischen Forschungen 585
- Franciszki w przestrzeni miejskiej XVII-wiecznego Zamościa w świetle badań archeologiczno-historyczno-kartograficznych 601

Reviews / Recenzje**Tadeusz Malinowski**

- (rec.): Alina Jaszewska (red.): Wicina. Katalog zabytków metalowych 611

Chronicle / Kronika

**The 80th birthday celebration of Jadwiga Teodorowicz-Czerpińska
80 rocznica urodzin Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej**

Grażyna Michalska, Jacek Studziński

Mrs Jadzia – that sounds proud!	623
Pani Jadzia – to brzmi dumnie!	630

Jan Gurba

An interview of Jadwiga Teodorowicz- Czerpińska by Dr Jan Gurba	633
Wywiad doc. Jana Gurby z Jubilatką – Jadwigą Teodorowicz-Czerepińską	637

Editorial

The seventh volume of this periodical develops two trends seen in a number of earlier volumes of *Analecta Archaeologica Ressorviena*. One trend is to focus on themes and this volume, entitled *Archaeology in a town, a town in archaeology*, addresses the archaeology of medieval and early modern towns. This theme originated at the conference “Towns of Lublin Land in the Middle Ages and Early Modern period. Problems and Research Perspectives“, which was held at MCSU in Lublin, 6–7 December 2007. Our volume presents this topic in a broader geographical context.

The second trend is the attempt to reflect the problems of urban archaeology as a subject of interdisciplinary studies. The predominant archaeological perspective is complemented by articles reflecting on the theory of archaeology of “the second degree”, cultural anthropology, geography, history and urban planning.

This volume also contains contributions celebrating the 80th birthday of eminent art historian Jadwiga Teodorowicz-Czerepińska, a researcher of urban planning and the urbanisation of Podkarpacie and Lublin areas.

Sławomir Kadrow
Andrzej Rozwałka

Od Redakcji

Siódmy tom naszego pisma kontynuuje dwie tendencje, których początki widoczne są w kilku poprzednio wydanych tomach *Analecta Archaeologica Ressoviensia*. Jedną z nich jest skupianie się na wybranych zagadnieniach tematycznych. Niniejszy tom zatytułowany *Archaeology in a town, a town in archaeology* koncentruje się na archeologii miast średniowiecznych i wczesnonowożytnych. Idea ta narodziła się na konferencji „Miasta Lubelszczyzny w średniowieczu i okresie wczesnonowożytnym. Problemy i perspektywy badawcze”, która odbyła się na UMCS w Lublinie w dniach 6–7 grudnia 2007 r. W naszym tomie nadano jej szerszy terytorialnie wymiar.

Druga ze wspomnianych tendencji przejawia się w próbie odzwierciedlenia problemów archeologii miasta jako przedmiotu studiów interdyscyplinarnych. Dominująca perspektywa archeologiczna uzupełniona jest w publikowanych artykułach o refleksje z zakresu teorii archeologii „drugiego stopnia”, antropologii kulturowej, geografii, historii i urbanistyki.

Tom zawiera również część kronikarską poświęconą jubileuszowi 80-lecia urodzin wybitnej historyk sztuki Jadwigi Teodorowicz-Czerepińskiej, badaczki urbanistyki i urbanizacji terenów Podkarpacia i Lubelszczyzny.

Sławomir Kadrow
Andrzej Rozwałka

REVIEWS / RECENZJE

Tadeusz Malinowski*

(rec.) **Alina Jaszewska** (red.), **Wicina. Katalog zabytków metalowych.**

Zielona Góra 2011, 320 ss., 68 rycin, 35 fotografii

Omawiana publikacja jest praca zbiorową. Rozpoczyna ją *Wstęp* pióra Aliny Jaszewskiej (5–6), po którym następują 3 ogólniejsze artykuły: *Grodzisko kultury łużyckiej w Wicinie* (Sławomir Kałagate i Alina Jaszewska – 7–11), *Historia i wyniki badań* (Sławomir Kałagate, Alina Jaszewska i Arkadiusz Michalak, 13–19) i *Zabytki metalowe z grodziska ludności kultury łużyckiej w Wicinie* (Arkadiusz Michalak, 21–53). Dopiero po nich rozpoczyna się bardzo obszerny (55–291) *Katalog zabytków metalowych*, opracowany przez Arkadiusza Michalaka i Alinę Jaszewską.

W dalszej części umieszczono literaturę (293–300), spis rycin (301–304) i spis fotografii (305–306). Publikację zamykają analizy specjalistyczne z interpretacją wyników: *Badania konserwatorskie i metaloznawcze przedmiotów ze stanowiska numer 1 w Wicinie* (Ryszard Kaźmierczak, Małgorzata Grupa i Krzysztof Rybka, 307–313), *Analiza drewna z osady czekana z Wiciny* (Tomasz Stępnik, 313–316) i *Tkaniны na metalowych znaleziskach z Wiciny* (Andrzej Sikorski, 317–320).

Zacznę od spraw zupełnie drugorzędnych, jednakże od początku rzucających się w oczy. Otóż na stronie tytułowej brak wydawcy książki, którym jest Oddział Lubuski Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich – tego można się domyślić z informacji zawartej na stronie kontrtytułowej. Podobnie wygląda prawa miejsca i daty wydania publikacji oraz tego, kto ją redagował. Jeżeli już narzekam to dodam, że artystycznie zaprojektowana strona tytułowa (a również okładka) może nasuwać przypuszczenie, że tytuł książki brzmi nieco inaczej, niż to podałem na początku, bo do przyjęcia jest także wersja *Katalog zabytków metalowych. Wicina*. I już zupełnie na koniec spraw porządkowych: w spisie treści, na stronie 4, odmiennie niż to ma miejsce przy poszczególnych opracowaniach są podane tytuły analiz specjalistycznych.

* Ul. Święty Marcin 29/7, 61-806 Poznań.

We *Wstępie* autorka krótko charakteryzuje niewielki zakres opracowania materiałów archeologicznych pozyskanych na grodzisku w Wicinie, co i ja swego czasu stwierdzałem (Malinowski 1995, 165–168). Dodałbym jednak do przedstawienia tego, co zostało zrobione, jeszcze skromną prezentację odkryć związanych z metalurgią brązu (Kołodziejwski 1982), a ponadto materiałów antropologicznych (Piontek 1977). Wskazując, że przygotowanie katalogu zabytków metalowych (które – zwłaszcza żelazne – ulegają niekiedy zniszczeniu w trakcie kilku dziesięcioleci przechowywania) zostało wykonane dzięki finansom pozyskanym z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, autorka nie wspomina, niestety, czy są w planie opracowania innych materiałów pochodzących z grodziska w Wicinie. Ze względu na duże znaczenie naukowe wykopalisk na tym grodzisku, o czym świadczą liczne odwołania do nich w różnych opracowaniach syntetycznych pradziejów Polski i Europy (por. Malinowski 1995, 163–164), a nawet Starego i Nowego Świata (Chochorowski 2005, 488, 490), może należałoby do dalszych opracowań zaprosić także archeologów z innych ośrodków, gdyż w materiałach z Wiciny – jak pisałem swego czasu (Malinowski 1995, 167) – drzemie wiele tematów prac magisterskich czy nawet doktorskich. Dobrym przykładem tego jest opracowanie szklanych paciorków z Wiciny przez T. Purowskiego (2007a i 2007b; por. także Starynowicz 2005), które weszło w skład jego pracy doktorskiej o wyrobach szklanych w kulturze łużyckiej w międzyrzeczu Noteci i środkowej Odry.

W pierwszym artykule *Grodzisko ludności kultury łużyckiej w Wicinie* autorzy omawiają pokrótce usytuowanie tego obiektu w terenie, stan zachowania, krótko informują o możliwościach jego datowania. Szerzej rozważają kwestię mikroregionów osadniczych ludności kultury łużyckiej we wschodniej części Dolnych Łużyc, wychodząc daleko – moim zdaniem niepotrzebnie – poza ewentualne zaplecze samego grodu wicińskiego.

Inna sprawa, to podsumowujące stwierdzenie, że „w mikroregionie wicińskim zarejestrowano 283 stanowiska archeologiczne, w tym 1 gród oraz 36 cmentarzysk ciałopalnych” (s. 10). Jaki zatem charakter można przypisać pozostałym 246 stanowiskom? Dlaczego nie wymieniono wśród nich takich, które bezsprzecznie były osadami – a znamy owe również z samej Wiciny (por. np. Orlicka-Jasnoch 2011, 104), o jednej wspomina się na s. 9? Oczywiście, zapewne znaczna większość

z tych 246 stanowisk – to stanowiska nieokreślone, znane na przykład z badań powierzchniowych. Czy też wszystkie 283 stanowiska z mikroregionu wicińskiego pochodzą z czasu sugerującego ich jakiś związek oprócz usytuowania w terenie? Szkoda, że brak kartograficzno-chronologicznego przedstawienia owego mikroregionu. Mówiąc o sprawach kartograficznych dodam, że bardzo słabo czytelna jest rycina 4 przedstawiająca plan sytuacyjno-wysokościowy grodziska z naniesioną siatką arową, mająca wymiary 5x5 cm! W dalszej części artykułu znajduje się informacja o zniszczeniu grodu w Wicinie, prezentująca między innymi przykłady odnoszące się do wymordowania mieszkańców tego osiedla, przy których znaleziono interesujące zabytki – w tym z różnych metali – które zostały pominięte w trakcie rabunku przez scytyjskich najeźdźców. Owe metalowe przedmioty – dodajmy – weszły w skład publikowanego obecnie katalogu zabytków.

W kolejnym artykule *Historia i wyniki badań* znajdujemy na wstępie pobieżne omówienie badań zapoczątkowanych jeszcze w 1920 r. przez Carla Schuchhardta (szkoda, że nie zostało to udokumentowane odnośnikiem do jego publikacji – np. Schuchhardt 1926), a dużo później, w latach 1965–1998 prowadzonych przez Adama Kołodziejkiego (do których wymienia się odsyłacze do jego 37 publikacji o charakterze sprawozdawczym i ogólniejszym, przy czym owe pierwsze niekiedy nie dotyczą grodziska, lecz innych pobliskich stanowisk). Później autorzy w szerszy sposób charakteryzują zarówno badania wykopaliskowe przeprowadzone w latach 2008–2009 i 2011 (w tym rezultaty wykonanych analiz kości ludzkich i zwierzęcych pozyskanych w trakcie owych prac), jak i przeprowadzone w latach 2009 i 2010 nieinwazyjne badania elektromagnetyczne, geofizyczne i lotnicze. Podczas lektury owej szerszej części artykułu natrafiłem na niewielką niekonsekwencję: otóż w jednym miejscu (s. 14) osobę, która deponowała skarb określa się jako kobietę, lecz ze znakiem zapytania, natomiast w drugim (s. 17), w trakcie referowania wyników analizy antropologicznej, nie jest to oznaczone, tylko wiek: *adultus-maturus*. Podobnie, jak w odniesieniu do poprzedniego artykułu, ponownie bardzo nieczytelna jest rycina nr 5, będąca planem sytuacyjno-wysokościowym grodziska z zaznaczeniem obszaru przebadanego. Jeżeli już mowa o rycinach, to tylko jedna (ryc.6) odnosi się do badań Adama Kołodziejkiego, natomiast sześć (ryc. 7–12) do badań późniejszych. Ogólnie biorąc wydaje się, że owe wcześniejsze badania powinny tutaj – nawet

przy powtarzaniu niektórych danych zamieszczonych w licznych publikacjach Adama Kołodziejskiego – być zaprezentowane i tekstem, i ilustracjami w szerszym zakresie. Dotyczy to również charakterystyki antropologicznej wówczas pozyskanych szczątków kostnych, na co już zwróciłem uwagę odnosząc się do *Wstępu*. Na zakończenie artykułu autorzy piszą o konieczności zaprzestania badań wykopaliskowych na obszarze grodziska (z wyjątkiem sondaży poza wałami, na przykład w fosie), koncentrując się raczej na badaniach bezinwazyjnych i położeniu nacisku na opracowanie dotychczasowych odkryć. O tej sprawie wspomniałem również w zakończeniu omawiania *Wstępu*, jednakże w jakimś późniejszym czasie należałoby kontynuować także badania wykopaliskowe. Badania nieinwazyjne – pomijając już inne ważne kwestie – nie odpowiadają na szereg istotnych pytań odnoszących się do całokształtu dziejów wicińskiego grodu, na przykład uprawy ziemi i zbieractwa (szczątki roślinne), hodowli i myślistwa (kości zwierzęce), czy reszcie dalszych wymordowanych członków tamtejszej społeczności, na które to pytanie tylko w części można odpowiedzieć na podstawie dotychczasowych wykopalisk.

Artykuł *Zabytki metalowe z grodziska ludności kultury lużyckiej w Wicinie* jest – jak to precyzuje na wstępie jego autor – przeglądem najbardziej interesujących (podkreślenie TM) zabytków metalowych z wymienionego stanowiska. To stwierdzenie koliduje z tytułem całej publikacji, w którym nie ma mowy o wybranych zabytkach. Na szczęście autor nie dotrzymuje obietnicy omawiając również „inne przedmioty”, którym nie można przypisać pierwotnego zastosowania (rozdział VII), wydzielając spośród nich następne (rozdział VIII), stanowiące prawie połowę wszystkich znalezisk metalowych, „przedmioty o nieokreślonej funkcji”. Jest jednak oczywiste, zrozumiawszy, że autor swoją uwagę kieruje na zabytki, których funkcja nie nastrocza wątpliwości, jest pewna lub bardzo prawdopodobna. Koncentrując się – jak pisze – przede wszystkim „na formie zabytków, materiale, z którego je wykonano oraz na analogiach pozwalających określić ich chronologię”.

Całość swojego opracowania autor ujął w 10 rozdziałach: I – Przedmioty codziennego użytku, II – Ozdoby, III – Elementy broni zaczepnej, IV – Elementy rzędu końskiego, V – Przedmioty związane z wierzeniami, VI – Przedmioty związane z metalurgią, VII – Inne przedmioty, VIII – Przedmioty o nieokreślonej formie, IX – Przedmioty metalowe pochodzenia scytyjskiego, X – Przedmioty o innej chronologii. Kilka

wymienionych rozdziałów jest podzielonych na szczegółowe podrozdziały, a niekiedy, w ich ramach, dodatkowe punkty. Nie wnikając zbyt głęboko – bo to wymagałoby szerszego opracowania – w wiele kwestii, pragnę jednak przede wszystkim zwrócić uwagę na kilka spraw. Uważam zatem, że zupełnie niepotrzebny jest rozdział X, w którym są ujęte nowożytny gwoździe i pierścienie, a ponadto żelazny topór prawdopodobnie z okresu wpływów rzymskich lub nowożytny, omówiony na s. 50 w rozdziale IX (tutaj ma numer 3613, podczas gdy w rozdziale X – 3612, w istocie odnoszący się do gwoździa!) oraz nowożytny wędzidło, również omówione na s. 43 w rozdziale IV (tutaj ma numer 3610, podczas gdy w X – 3609 w istocie również odnoszący się do gwoździa!).

Wskazane gwoździe pod wymienionymi numerami można znaleźć na s. 290 w następnej części książki, będącej katalogiem zabytków metalowych. Tamże znajduje się wspomniany topór i wędzidło. Zupełnie niepotrzebny jest również rozdział IX: przedmioty metalowe pochodzenia scytyjskiego o charakterze militarnym powinny trafić do rozdziału III, w którym autor słusznie pisze (s. 40), że część „scytyjskich” grotów strzał „mogła znajdować się na wyposażeniu obrońców”, argumentując to m.in. znaleziskami z obszarów, do których nie dotarli Scytowie. Nie sposób bowiem – poza okazami wbitymi w drewniane konstrukcje grodu (por. s. 14) – wszystkie inne (przy braku grotów o formach typowych dla kultury łużyckiej, o czym pisze na s. 40) uważać za elementy uzbrojenia scytyjskich najeźdźców. Nie sądzę ponadto, że znaleziony żelazny czekan musiał być własnością jednego ze Scytów – dlaczego zostawił o w zdobytym grodzie? Przecież również scytyjskie czekany – i to niekiedy bardzo bogato zdobione – są znajdowane bezsprzecznie w środowisku, do którego Scytowie nie dotarli, jak ów pochodzący z cmentarzyska ludności kultury łużyckiej w Gorszewicach w powiecie szamotulskim (np. Pieczyński 1954, 117, ryc. 22:2, 142–143). Ponadto brązowa zausznica gwoździowata powinna znaleźć się w rozdziale II – sam autor wskazuje (s. 53), że analogiczne przedmioty pochodzą z cmentarzysk różnych grup kultury łużyckiej.

Jeżeli chodzi o inne moje uwagi, to jestem przekonany o tym, że brzytwy nie można włączyć do zestawienia przedmiotów związanych z gospodarstwem domowym (s. 21), zaś klamry do pasa – nawet potraktowanej ozdobnie – do ozdób (s.32), gdyż przedmioty te mają wyraźny charakter użytkowy. Uważam też, że żelazne siekiery znalezione w dużej ilości (35 szt.), to przede wszystkim narzędzia związane z go-

spodarstwem domowym (np. rąbaniem drewna na codzienny użytek), choć oczywiście, mogły one być również używane jako narzędzia ciesielskie, ale chyba rzadziej. Nie dostrzega tego autor, kwalifikując wszystkie siekiery jako narzędzia ciesielskie (s. 21–22). Pomijając już inne, mniej istotne kwestie muszą jednak zwrócić uwagę na dwie sprawy. Po pierwsze zatem – w bibliografii odnoszącej się do wszystkich dotąd omówionych artykułów nie znalazłem pozycji Gedl 2010 (np. s. 49), czy Chochorowski 1975 (np. s. 52). Po drugie – autor przywołując ilustracje zamieszczone w literaturze obcojęzycznej z upodobaniem posługuje się skrótami „Abb.,” „obr.,” „fig.,” „ris.” i „taf.” (tutaj zamiast „Taf.”!), jakkolwiek pisze artykuł do wydawnictwa polskojęzycznego, w którym należy używać polskich odpowiedników: „ryc.” i „tabl.,” podobnie zamiast skrótu „pow.” posługuje się skrótami „Kr.” i „Lkr.” (powinno być raczej „Ldkr.”). Uważam, że taka cudzoziemszczyzna, na którą nie natrafiamy w polskojęzycznych publikacjach polskich wybitnych archeologów (np. J. Kostrzewski, K. Jażdżewski, W. Hensel i wielu innych) z pewnością nie podnosi poziomu opracowania, którego przygotowanie – generalnie oceniane przeze mnie bardzo pozytywnie – kosztowało autora bardzo dużego wysiłku.

Następna część omawianej publikacji, to tytułowy dla niej *Katalog zabytków metalowych*. We wstępie do niej autorzy charakteryzują zbiór owych przedmiotów, bardzo częste problemy z ich identyfikacją tak pod względem funkcji, jak i – rzadziej – lokalizacji oraz numerów inwentarza. Podają też sposób opisu znalezisk i stosowanej numeracji katalogowej. Informują ponadto, że łączna waga surowca zużytego do wykonania skatalogowanych przedmiotów wynosi 22 kg i 598,2 g brązu (ale łącznie z mosiądzem), 24 kg i 180,2 g żelaza (ale warto tutaj dodać, że część zabytków żelaznych, przez długie lata nie poddawanych konserwacji, uległa kompletnej destrukcji, o czym pisze A. Jaszewska we *Wstępie*), 291 g – zabytków z żelaza i brązu, 28 g – przedmiotów z żelaza i złota, 48,2 g – złota, 27 g – cyny, 4 g – ołowiu i 2 kg i 5 g – miedzi.

Układ katalogu, zawierającego 3617 pozycji, odpowiada temu, jaki przyjął autor poprzedniego artykułu, z dwoma niewielkimi uzupełnieniami. Oto w II rozdziale (*Ozdoby*) mamy obecnie wśród szpil wyodrębnione okazy brązowe, żelazne oraz tarczki szpil, natomiast w rozdziale VI (*Przedmioty związane z metalurgią*) – wyodrębnione są narzędzia, formy odlewnicze, surowiec i odpady produkcyjne. Ze względu na zbieżność układu katalogu z rozważaniami zawartymi w poprzednim

artykule, moje wstępne uwagi odnoszące się do owego artykułu, dotyczą również obecnego katalogu. Wypada mi podać, że pozycje katalogu są opatrzone kolejnym numerem (z ewentualnym wskazaniem ryciny przedstawiającej zabytek), numerem katalogu Muzeum Archeologicznego Środkowego Nadodrza, określeniem przedmiotu, często z opisem (jeżeli to tylko część takowego, jest to zaznaczone), lokalizacją znaleziska (ar, działka, warstwa, ewentualnie inne dane), określeniem surowca, podaniem wymiarów, wagi oraz dawnego numeru inwentarza. Katalog jest bogato ilustrowany 55 rycinami (a właściwie tablicami formatu A4) o numeracji 13–67, zawierającymi – często kolorowe – przedstawienia licznych okazów wraz z ich przekrojami, rzutami z różnych stron itp. elementami istotnymi dla korzystających z katalogu. Uważam jednak, że istotnym niedostatkiem katalogu (co daje się doczuć również w odniesieniu do poprzednich partii książki) jest brak dużego, najlepiej w postaci wklejki lub wkładki, planu stanowiska nr 1 w Wicinie, z naniesioną i ponumerowaną siatką arową. Przecież owe dane dotyczące lokalizacji znalezisk są podawane w katalogu, wypadałoby korzystającym umożliwić ich usytuowanie na planie, w konkretnym miejscu i dla konkretnego celu. Wielka też szkoda, że bardzo ładne, kolorowe fotografie (jest ich 35) pojedynczych lub kilku zabytków, nie mają odsyłaczy przy poszczególnych pozycjach katalogu.

Jak to podałem na wstępie niniejszego omówienia, w dalszej części książki znajdują się zestawienia literatury, rycin i fotografii, w tych dwóch ostatnich przypadkach uwzględniające autora (autorów) owych przedstawień. Natomiast w zestawieniu literatury natrafiłem – oprócz pomyłek literowych – na nieco błędów, z których wymienię tylko kilka. Otóż pozycja A. Niesiołowskiej-Hoffmann znalazła się przed F. Moosleitnerem, a w opisie artykułu, którego autorem jest S. Stegmann-Rajtár, zamiast „Sonderdruck” winno być po prostu „nadbitka” lub „odbitka” z „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”. U A. I. Meliukowej razi – na sąsiadujących pozycjach! – różniący się zapis tego samego czasopisma radzieckiego. Ponadto w całym zestawieniu występuje niekonsekwencja: czasem w odniesieniu do pozycji niemieckojęzycznych podaje się „Abt.” i „Bd.”, czasem „dz.” i „t.”, przy czym obydwie wersje językowe występują (obok siebie!) w zestawieniu publikacji M. Gedla. Oczywiście, na co zwracałem uwagę już poprzednio, jedynie polski zapis jest w tych przypadkach poprawny. Inna sprawa, że także w odniesieniu do publikacji autorów niemieckich i ogłoszonych w języku

niemieckim, napotyka się na „t.” (np. I. Griesa, V. Heyd, G. Kossinna), i na „Bd.” (np. W. Kubach). Przeglądając bardzo bogaty zestaw literatury wykorzystanej w dotychczas omówionych opracowaniach (jednak, jak to zauważyłem, niekiedy nie wszystkie zostały w nim ujęte) sądzę, że byłoby dobrze, aby w nieodległej przyszłości powstała pełna bibliografia odnosząca się wyłącznie do badań terenowych prowadzonych w Wicinie i opracowań pozyskanych tam materiałów archeologicznych, oczywiście łącznie z wynikami analiz specjalistycznych.

Jeżeli chodzi o umieszczone na końcu książki artykuły poświęcone badaniom specjalistycznym, to uderza – w pierwszym z nich – przede wszystkim duża ilość (ponad 600) zbadanych przedmiotów. Część z nich została poddana badaniom spektrograficznym, które prowadziły do wyciągnięcia interesujących wniosków m.in. na temat surowców, z jakich je sporządzono. Drugi artykuł wskazuje na użycie drewna jesionowego dla wykonania toporzyska czekana, a mogło to nastąpić również na terenie obecnego województwa lubuskiego. Znaczy to, że także w Wicinie, co sugerowałem omawiając wcześniejsze opracowanie A. Michalaka, poświęcone zabytkom metalowym z tamtejszego grodziska. Ostatni wreszcie artykuł specjalistyczny przynosi nieco spostrzeżeń odnoszących się do wytwórczości włókienniczej – jak sądzę, zapewne miejscowej – we wczesnej epoce żelaza, a nie w końcu epoki brązu, co czytamy w tekście (s. 318).

Kończąc uwagi odnoszące się do książki poświęconej zabytkom metalowym odkrytym na grodzisku ludności kultury łużyckiej w Wicinie wypada stwierdzić, że stanowi ona wyraźny krok naprzód w rozpoznaniu poczynionych tam interesujących i naukowo ważnych znalezisk. Byłoby wskazane, by za tym krokiem pojawiły się następne. Obserwując ostatnie poczynania zielonogórskich archeologów w zakresie rozmaitych, m.in. wydawniczych (np. Jaszewska, Michalak 2011; Jaszewska 2012), przedsięwzięć naukowych wypada sądzić, że wymienione życzenie nie jest jedynie życzeniem pobożnym! Jednakże następne monografie materiałowe odnoszące się do wykopalisk wicińskich powinny koniecznie posiadać streszczenia, a w przypadku krótkich tekstów – tłumaczenia na obcy język. Materiały z Wiciny są bowiem interesujące i ważne nie tylko w lokalnym wymiarze. Byłoby nawet dobrze, aby takie teksty odnoszące się do zabytków metalowych ukazały się w języku obcym jako suplement do omówionego katalogu.

References

- Chochorowski J. 2005. Społeczności epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. In J. Śliwa (ed.), *Wielka historia świata 2. Stary i Nowy Świat. Od „rewolucji” neolitycznej do podbojów Aleksandra Wielkiego*. Kraków, 377–499.
- Jaszewska A. (ed.) 2012. *Z najdawniejszych dziejów. Grzegorzowi Domańskiemu na pięćdziesięciolecie pracy naukowej*. Zielona Góra.
- Jaszewska A. and Michalak A. (eds.). 2011. *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne Garbicz, 5–6 czerwca 2008 (= Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 4)*. Zielona Góra.
- Kołodziejcki A. 1982. Źródła archeologiczne do badań metalurgii brązu z obszaru Środkowego Nadodrza. *Pamiętnik Muzeum Miedzi* 1, 167–171.
- Malinowski T. 1995. (rec.) Adam Kołodziejcki. Wicina. Osada obronna sprzed 2500 lat w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Zielonej Górze, Zielona Góra 1993. *Studia Zielonogórskie* 1, 163–168
- Orlicka-Jasnoch J. 2011. Uwagi na temat roli kadzielnic w grobach ciepłopalnych grupy białowickiej kultury łużyckiej. In A. Jaszewska and A. Michalak (eds.), *Ogień – żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne Garbicz, 5–6 czerwca 2008 (= Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza 4)*. Zielona Góra, 95–115.
- Pieczyski Z. 1954. Cmentarzysko z wczesnego okresu żelaznego (700–400 przed n.e.) w Gorszewicach, w pow. szamotulskim. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 4, 101–152.
- Piontek J. 1977. Charakterystyka antropologiczna ludzkich szczątków kostnych ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego znalezionych w Wicinie, powiat Lubsko. *Materiały Komisji Archeologicznej* 3, 627–632.
- Purowski T. 2007a. Evidence of winding technique on glass beads discovered at the Lusatian culture stronghold in Wicina, site 1. *Archaeologia Polona* 45, 27–34.
- Purowski T. 2007b. Przedmioty szklane odkryte na grodzie ludności kultury łużyckiej w Wicinie, stan. 1. *Archeologia Środkowego Nadodrza* 5, 75–172.
- Schuchhardt C. 1926. Witzen und Starzedel, zwei Burgen der Lausitzer Kultur. *Praehistorische Zeitschrift* 17, 184–201.
- Starynowicz M. 2005. Badania fizykochemiczne paciorków szklanych odkrytych na grodzisku ludności kultury łużyckiej w Wicinie, woj. lubuskie. *Archeologia Polski* 50, 21–52.

